

**TURKISTON ZIYOLILARINING “YANGI O‘ZBEKISTON” QURILISHIDAGI
FALSAFIY ASOSI**

Valisher Abirov

Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti dotsenti.

Abdullayeva Gulhayo

TDSHU, Xorijiy til va adabiyoti fakulteti 1-bosqich talabasi.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.18183960>

*Yurt taraqqiyoti uchun avvalo ongini uyg‘otish zarur.
(Munavvarqori Abdurashidxonov)*

Turkiston ziyolilari o‘zbek xalqining tarixiy taraqqiyotida intellektual asos, ma’naviy kuch va ijtimoiy o‘zgarishlar yetakchisi sifatida alohida o‘rin tutadi. Ularning faoliyati XIX asr oxiri va XX asr boshlarida — milliy uyg‘onish davrida shakllanib, butun bir xalqning tafakkur tarzini o‘zgartirish, ilmni yoyish, adolat va taraqqiyot g‘oyalari targ‘ib qilishga qaratilgan edi.

Bugungi islohotlarda shakllanayotgan zamonaviy davlat konsepsiyasi ham aynan ana shu ma’rifatparvarlik merosidan kuch olmoqda.

Turkiston ziyolilari jamiyatni ijtimoiy adolat, erkin fikrlash, ilm-ma’rifat va tenglik tamoyillari asosida rivojlantirishni maqsad qilganlar. Xalq ongini uyg‘otish, milliy o‘zlikni mustahkamlash va zamonaviy dunyo bilan hamnafas bo‘lish zarurligini ta’kidlagan bu ziyolilar g‘oyalari bugungi yangilanish siyosatining falsafiy tayanchiga aylangan. Chunki ularning nazarida jamiyat taraqqiyoti avvalo insonni tarbiyalashdan boshlanadi.

Bugun mamlakatda inson manfaatlari, adolat, ochiqlik va taraqqiyotga asoslangan siyosat olib borilayotgani ham shu qarashlar bilan uyg‘unlik kasb etadi. Turkiston ziyolilarining “Yangi O‘zbekiston” qurilishi haqidagi qarashlari aslida XX asr boshlarida shakllangan milliy uyg‘onish mafkurasi bilan bog‘liq bo‘lib, bugungi islohotlar ushbu tarixiy g‘oyalarning amaliy davomidir.

Jadidlarning asosiy maqsadi — xalqni ma’rifatli, erkin fikrlaydigan, dunyo bilan tenglashadigan darajaga olib chiqish — hozirgi islohotlarning falsafiy ildizida yashamoqda.

Ularning “xalqni o‘zgartirmasdan turib jamiyatni o‘zgartirib bo‘lmaydi” degan fikri bugungi taraqqiyot konsepsiyasida ham markaziy tamoyildir. Shuningdek, hozirgi islohotlarning uch asosiy tayanchi — inson kapitaliga e’tibor, ochiqlik va adolat — jadidlar tasavvur qilgan ma’rifatli jamiyatning zamonaviy ko‘rinishidir.

Bugungi “Yangi O‘zbekiston” konsepsiyasi milliy tarixning uzluksiz taraqqiyot zanjirida yangi bosqich bo‘lib, jadidlarning milliy o‘zlikni tiklash, ilm-fanga asoslangan taraqqiyot, ijtimoiy faollik va adolatli davlat barpo etish haqidagi qarashlari bilan g‘oyaviy uyg‘unlikda rivojlanmoqda.

Turkiston ziyolilari asos solgan “ma’naviy mustaqillik — siyosiy mustaqillikning asosi” degan g‘oya bugungi kunda milliy ongini mustahkamlash siyosatining falsafiy asosiga aylangan.

Zero, mustaqil fikrlovchi avlodsiz mustaqil jamiyatni tasavvur qilib bo‘lmaydi — bu jadidlarning ham, hozirgi davlatchilik strategiyasining ham bosh tamoyilidir.

Ziyolilarning ta'limga bergan ulkan e'tibori bugungi modernizatsiya jarayonida ham o'z aksini topmoqda. Ular xalqning uyg'onishi uchun avvalo savodxonlik, mustaqil fikrlash va ilmiy dunyoqarash zarurligini ta'kidlaganlar.

Bugungi ta'lim tizimini isloh qilish, ilm-fanga e'tiborni kuchaytirish, yosh avlodga keng imkoniyatlar yaratish — ana shu tarixiy qarashlarning mantiqiy davomidir. Tarixiy misol sifatida, Munavvarqori Abdurashidxonov 1901-yilda Toshkentda “Nashriyot” madrasasiga zamonaviy o'qitish usullarini tatbiq etganini eslash mumkin. Bu tashabbus o'z davri uchun katta jasorat bo'lib, keyinchalik butun Turkiston bo'ylab ma'rifiy harakatning kengayishiga sabab bo'lgan.

Bugun ta'lim maskanlarining yangilanishi, zamonaviy metodikalar tatbiqi aynan o'sha tarixiy tajribaning hozirgi talqinidir. Turkiston ziyolilarining adabiy merosi bugungi islohotlar ruhiga hamohangdir. Masalan, Abdulla Avloniyning “Turkiy guliston yoxud axloq” asari yoshlarni ma'naviy poklik, bilim, mehnat, tartib-intizomga chaqiradi.

Fitrating “O'qituvchi”, “Hind sayyohi bayonotlari”, yoki Cho'lponning “Uyg'onish”, “Binafsha” kabi asarlarida jamiyatning fikr jihatdan uyg'onishi, o'zlikni anglash va adolatli jamiyat qurish g'oyalari ilgari surilgan. Bundan tashqari, Cho'lponning “Uyg'onish” she'ridagi “Ey xalq, uyg'on, uyg'on...” degan ruh bugungi islohotlar maqsadi — xalq fikrini, dunyoqarashini o'zgartirish g'oyasi bilan bevosita uyg'undir.

Shuningdek, Avloniyning “Millatning najoti — yoshlarning tarbiyasidadir” — degan fikri bugungi ta'lim islohotlarining mazmuni bilan chambarchas bog'liqligini ham ta'kidlash joiz.

Behbudiy esa “Padarkush” dramasi orqali jaholat oqibatlarini ko'rsatib, jamiyatning ongini o'zgartirish zarurligini targ'ib qilgan. Bu esa bugungi jamiyat islohoti g'oyasiga juda yaqin tushuncha ekanligini ham ko'rsatadi.

Bunday adabiy meroslar aslida “Yangi O'zbekiston” konsepsiyasining ma'naviy ildizlaridan biri hisoblanadi va shu kabi meroslar orqali bugungi yangilanish jarayonlarida jadidlarning ma'rifatparvarlik ruhini yanada chuqur his qilish mumkin.

Ziyolilar faoliyatining muhim jihatlaridan yana biri — ijtimoiy adolat va huquqiy ongni shakllantirishdir. Ular adolatni taraqqiyotning bosh omili deb bilganlar. Bugungi sud-huquq tizimini modernizatsiya qilish, korrupsiyaga qarshi kurash, oshkoralikni kuchaytirish kabi islohotlar shu tarixiy tamoyillarga tayangan holda amalga oshirilmoqda.

Milliy qadriyatlar, madaniyat va tarixni asrash ham jadidlar e'tibor markazida bo'lgan.

Ular xalqning o'z tarixini bilishi va madaniy merosini qadrlashi jamiyat barqarorligining asosiy sharti ekanini ta'kidlaganlar. Bugungi kunda madaniy yodgorliklarni asrash, tarixiy merosni tadqiq etish, milliy o'zlikni mustahkamlash siyosati aynan shu tamoyillarning davomidir.

Yoshlar tarbiyasi masalasida ham ziyolilar beqiyos rol o'ynagan. Bugungi kunda yoshlarga qaratilgan e'tibor, ularning tashabbuslarini qo'llab-quvvatlash, iqtidorli yoshlarni rag'batlantirish ana o'sha ma'rifatparvarlik ruhining yangi bosqichdagi ifodasidir.

Eng muhim jihat shundaki, ziyolilar ilgari surgan milliy birlik, hamjihatlik va xalq bilan birga taraqqiyot sari intilish g'oyalari bugungi islohotlarda yanada mustahkamlanmoqda. “Yangi O'zbekiston — xalq bilan birga quriladi” tamoyili jadidlarning jamiyatni o'zgartirishda xalqning faol ishtiroki zarurligi haqidagi qarashlari bilan mushtarakdir.

Ular uchun taraqqiyot — tashqi ko‘rinish emas, balki fikrning yangilanishi, dunyoqarashning o‘zgarishi edi. Hozirgi islohotlar ham aynan shu ruhda — jamiyatni yangilashni avvalo insonning fikrlash tarzini yangilashdan boshlaydi.

Turkiston ziyolilarining falsafiy merosi bugungi modernizatsiya jarayonlarining asosiy tayanchlaridan biridir.

Ularning g‘oyalari — ma’naviy yangilanish, ilmga suyanadigan taraqqiyot, adolatli jamiyat qurilishi, milliy qadriyatlarni asrash va xalq farovonligini ta’minlash — “Yangi O‘zbekiston”ning falsafiy asosida hamon yashab kelmoqda.

Shunday qilib, Turkiston ziyolilari nafaqat tarix sahifalaridagi buyuk arboblardan, balki bugungi O‘zbekiston taraqqiyotining ma’naviy va intellektual me’morlaridan biridir.